

Smrt kapitána Cooka aneb Co si myslíme a co jsme

Když kapitán James Cook dorazil při své objevitelské cestě na Havaj, byl zde přivítán neobyčejně slavnostně a přátelsky. Při odjezdu však upadl do bouře, zlomil stěženy a musel se vrátit. Tentokrát ho však domorodci přijali s otevřeným nepřítelstvím a 17. února 1779 ho zavraždili.

Proč? Odkud ta náhlá změna chování? Nad tím se tebdy málokdo pozastavoval. Kdo by hloubal nad úmysly divochů, jejichž činy se přece neřídí rozumem, nýbrž nesmyslnými vášněmi? O výklad se pokusil teprve známý americký etnolog Marshall Sahlins¹. Vidí v Cookově příběhu zřetelnou logiku. Cookovy lodi se objevily na Havaji na počátku období dešťů, kdy začínal každoroční svátek Makahiki příchodem boha plodnosti Lono z moře. Lono vždy objížděl ostrov směrem doprava, tak jak to učinil i Cook. Po přistání vypuzoval Lono bojovného boha Ku, boha náčelníků, kteří vládli jeho jménem, a přenechával vládu svým kněžím. Na konci období dešťů a plodnosti, které přinásejí, končil svátek opětovným rituálním vítězstvím Ku a nastolením vlády náčelníků. Cook se nevědomky choval během celého svátku jako Lono a nevědomoval si také, že přátelství ukazované mu domorodci je projevem božské úcty. Před odjezdem, kdy končil svátek a měla nastoupit vláda boha Ku, nasadil svému nevědomému vystupování v roli boha Lono korunu tím, že – zcela podle předepsaného rituálu – pobřel jednoho ze svých námořníků ve chrámu boha Ku, a přinesl mu tak lidskou oběť zahajující vládu Ku nad ostrovem. Nakonec, když potřeboval dřevo na topení, dal zbořit obradu Lonova chrámu, a dokonal tak (zase nevědomky) předepsané rituální vypuzení sama sebe jakožto Lona. Hned také, hojně zapopatřen obětinami (potravinami), odejel, když se ale náhle vrátil, anuloval tím celé své předchozí chování. Takovito předčasný návrat vypuzeného boha byl tragickým porušením řádu světa, smrtelným obro-

žením nejenom politické vlády náčelníků, ale celého rytmu plodnosti, na němž byl ostrov závislý. Není proto divu, že Cook byl přijat nepřátelsky a že situace byla vyřešena nako-

nec jeho zabitím – vlastně rituálním obětováním.

Příběh má – jako každý příběh – samozřejmě své poučení. Za prvé: Je zřejmé, že ostrované se chovali naprosto stejně racionálně jako anglický kapitán. Předpokladem jejich jednání byl ošum kosmogonický mýtus o střídavé uzurpaci ostrovu bohů, tedy víry, a ne rozumu. Byl na tom ale James Cook lépe? Věřil přece nejenom v mýty svého náboženství, ale i v mýtus osvětleného rozumu a mnohé další. Cook si myslěl, že jeho mýty jsou pravdivé, to si ale myslěli domorodci stejně tak. Mýtus se liší od pohádky právě jen tím, že se mu věří – i když je na první pohled stejně nepravděpodobný jako bajka. Racionalita je relativní, vztahovaná k něčemu, co nemusí nutně být racionální, a stejně tak je relativní to, co je předmětem víry, i víra sama.

Z toho plyne za druhé, že lidé nevidí svět a své situování v něm „reálně“, takový, „jaký je“, nýbrž takový, jak si ho představují, jak jim ho zprostředkuje jejich kultura. Cook vidí „divochy“, jeho protivníky, náčelník Kalanopuu, vidí „boha“, oba něco, co „neexistuje“. Jaký ale je skutečně ten svět okolo Havaje roku 1779? Na to není odpověď, už proto, že nemáme jazyk, jímž bychom to neutrálně, objektivně vyjádřili. Veškeré naše porozumění spočívá v překládání do našeho vlastního jazyka a jeho kulturního kontextu. Řekáme, že Lono byl „bůh“, víme ale, že není srovnatelný s naším Bohem, tak jako s ním nejsou ani zdaleka totožní řečtí nemorální bohové bez všemocnosti a vědovcnosti. Významy a „smysl“ nejsou ve věcech, které pozorujeme, ukládáme je tam z vnějšku, z naší kultury. Cookův případ je jen extrémní demonstrací takové situace. Všichni v ní hráli smysluplné role, které se ovšem navzájem vylučovaly, a byly tedy – přece jenom – nesmyslné.

Cook a náčelník Kalanopuu měli ale oproti nám výhodu. Jejich vidění světa byla sice rozdílná, avšak jednotná. Mohli své role hrát přesvědčivě. Pro Cooka, jakožto Evropana, to ošum bylo poslední zvonění, za deset let vypukla Velká francouzská revoluce, která zásadně změnila